

UCHWAŁA

Dnia 25 lipca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Anna Owczarek (sprawozdawca)

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z powództwa małoletniej M. Z. reprezentowanej przez przedstawicielkę ustawową K. M.
przeciwko A. B.
o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 25 lipca 2019 r.,
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w E.
postanowieniem z dnia 16 stycznia 2019 r., sygn. akt I Ca (...),

"Czy osobą trzecią w rozumieniu art. 1028 Kodeksu cywilnego jest osoba, która przyjęła spadek jako spadkobierca ustawowy, lecz później okazało się, że nie jest ona rzeczywistym spadkobiercą?"

podjął uchwałę:

Osoba, należąca do kręgu spadkobierców ustawowych, na rzecz której spadkobierca legitymujący się stwierdzeniem nabycia spadku, rozporządził prawem należącym do spadku, nie nabyła tego prawa, jeżeli rzeczywistym spadkobiercą jest dziecko spadkodawcy, w chwili otwarcia spadku już poczęte, które urodziło się żywe (nasciturus).

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w B. wyrokiem z dnia 22 sierpnia 2018 r. oddalił powództwo małoletniej M. Z. - spadkobierczynie ustawowej W. Z. o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym poprzez wykreślenie w dziale II księgi wieczystej KW nr (...) wpisu A. B. i wpisanie w jej miejsce powódki.

Orzeczenie powyższe oparte zostało na bezspornym stanie faktycznym. Ustalono, że spadkodawca W. Z. zmarł w dniu 21 października 2008 r. Postanowieniem z dnia 15 grudnia 2008 r. Sąd Rejonowy w B., w postępowaniu wszczętym na wniosek M. S. (matki spadkodawcy) toczącym się z udziałem uczestników postępowania A. B. i A. S. (rodzeństwa spadkodawcy), stwierdził nabycie spadku po W. Z. na podstawie testamentu własnoręcznego z dnia 16 lipca 2006 r. przez M. S. Wnioskodawczyni i uczestnicy postępowania złożyli oświadczenia o przyjęciu spadku wprost. W skład spadku wchodziła nieruchomość, zmiana właściciela wynikająca z treści wskazanego postanowienia nie została ujawniona w księdze wieczystej. Umową darowizny z dnia 3 lutego 2009 r. M. S. zbyła nieruchomość na rzecz córki A. B. W dziale II księgi wieczystej dokonano wpisu nabywczni jako właścicielki nieruchomości. Postanowieniem z dnia 25 maja 2016 r. Sąd Rejonowy w B. zmienił postanowienie z dnia 15 grudnia 2008 r. poprzez stwierdzenie, że spadek po W. Z. nabyła na podstawie ustawy córka M. Z. z dobrodziejstwem inwentarza. M. Z. urodziła się w dniu 19 lipca 2009 r., ojcostwo spadkodawcy zostało ustalone wyrokiem Sądu z dnia 21 stycznia 2010 r. W toku postępowania o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku zbadano po raz pierwszy prawdziwość rzekomego testamentu własnoręcznego W. Z. z dnia 16 lipca 2006 r. i ustalono, że został on podrobiony przez M. B. (szwagra A. B.). Postępowanie karne przeciwko M. B. zostało umorzone wobec braku jego poczytalności. A. B. odmówiła przeniesienia prawa własności na rzecz M. Z.

Sąd pierwszej instancji uznał, że pozwana w oparciu o art. 1028 k.c. skutecznie nabyła własność nieruchomości na podstawie umowy darowizny z dnia 3 lutego 2009 r., gdyż nie wykazano jej złej wiary, a darczyńca w dacie zawarcia umowy, mimo że nie była spadkobierczynią, legitymowała się prawomocnym postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku. Sąd Okręgowy w E., rozpoznając

apelację powódki, powziął poważne wątpliwości, którym dał wyraz w przedstawionym zagadnieniu prawnym. Stwierdził, że z art. 1028 k.c. nie wynika, czy osobą trzecią w rozumieniu tego przepisu może być spadkobierca. Wskazał, że możliwość pozbawienia spadkobiercy, przez innego spadkobiercę, który ostatecznie nie okazał się rzeczywistym spadkobiercą, prawa wchodzącego w skład spadku poprzez zalegalizowanie wadliwego jego przeniesienia oraz obciążenie go dowodem działania nabywcy w złej wierze budzi zastrzeżenia.

Sąd Najwyższy zważył:

Zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd drugiej instancji powstało w szczególnym stanie faktycznym i prawnym, uzasadniającym zaniechanie szerokiej wykładni art. 1028 k.c. i ograniczenie zakresu rozważań Sądu Najwyższego do kwestii relewantnych dla rozstrzygnięcia sporu. Istota problemu dotyczy oceny skutków prawnych czynności rozporządzającej dotyczącej składnika spadku, dokonanej przez osobę legitymującą się prawomocnym postanowieniem sądu o stwierdzeniu nabycia spadku, wadliwym z dwóch przyczyn: po pierwsze - na skutek pominięcia w postępowaniu, w którym ono zapadło, faktu istnienia potencjalnego spadkobiercy (dziecka poczętego, które po otwarciu spadku urodziło się żywe), wskazującego na możliwość zmiany porządku dziedziczenia, po drugie - oparcia go na podrobionym testamencie własnoręcznym spadkodawcy. Nabywcą składnika spadku była przy tym osoba należąca do kręgu spadkobierców ustawowych, nie uwzględniona w postanowieniu na skutek przyjęcia wskazanego testamentu jako podstawy sukcesji. Wątpliwość dotyczy zatem następstw czynności prawnej dokonanej pomiędzy osobami należącymi - co do zasady - do kręgu spadkobierców ustawowych (spadkobiercy tymczasowi), które utraciły ten przymiot w następstwie urodzenia się spadkobiercy rzeczywistego, w okresie gdy zbywca (spadkobierca rzekomy) dysponował formalnie prawidłowym postanowieniem sądu o stwierdzeniu nabycia spadku, a samo rozporządzenie przekraczało udziały w spadku przysługujące zbywcy i nabywcy.

Zgodnie z art. 927 § 1 i 2 k.c., spadkobiercą nie może być osoba fizyczna, która nie żyje w chwili otwarcia spadku za wyjątkiem dziecka poczętego w chwili otwarcia spadku, które urodziło się żywe (*nasciturus*). Z istoty tej konstrukcji wynika założenie tymczasowości stanu sukcesji, istniejącego w dacie otwarcia spadku,

niemniej brak normy nakazującej wstrzymanie postępowań spadkowych do chwili urodzenia się spadkobiercy. Obowiązek badania z urzędu przez sąd spadku kto jest spadkobiercą (art. 670 k.p.c.) powinien skutkować jego aktywnością w tym zakresie i czasowym powstrzymaniem się od wydania rozstrzygnięcia, podjęciem czynności w zakresie zabezpieczenia spadku (art. 635 k.p.c.) oraz zarządu spadku nieobjętego (art. 666 i nast. k.p.c.), ale w wypadku nieuzyskania stosownych informacji od uczestników postępowania o stwierdzenie nabycia spadku zaniechanie podjęcia takich czynności jest uzasadnione. Ryzyko pominięcia *nasciturusa* ogranicza wprawdzie zastrzeżenie sześciomiesięcznego terminu biegnącego od otwarcia do stwierdzenia nabycia spadku, niemniej termin ten może być skrócony w następstwie złożenia „przez wszystkich znanych spadkobierców” oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku (art. 1026 k.c.). Z art. 1025 § 2 k.c. wynika domniemanie, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku albo poświadczenie dziedziczenia, jest spadkobiercą. Żadna z tych czynności urzędowych nie wywołuje zmian w rzeczywistym stosunku prawnym określającym sukcesję *mortis causa* i nie wyznacza porządku dziedziczenia, który wynika z czynności spadkodawcy (testamentu) albo z ustawy. Oznacza to, że prawomocne postanowienie sądu o stwierdzeniu nabycia spadku i zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia mają charakter deklaracyjny i nie muszą być definitywne. W piśmiennictwie przeważa pogląd, zgodnie z którym ustawodawca posłużył się w art. 1025 § 2 k.c. konstrukcją domniemania prawnego bądź domniemania o szczególnym charakterze. Podzielił go Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia z dnia 28 stycznia 2016 r., III CZP 100/15 (nie publ.). Obalenie skutków domniemania, wynikającego z legitymowania się wskazanymi dokumentami urzędowymi, może nastąpić poprzez przeprowadzenie w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku lub poświadczenia dziedziczenia dowodu, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony (art. 679 k.p.c.). Uchylenie bądź zmiana postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia następuje z urzędu tylko wówczas, gdy zostało uchylone postanowienie o uznaniu rzekomego spadkodawcy za zmarłego lub o stwierdzeniu jego zgonu (art. 678 k.p.c.) oraz gdy

sąd zatwierdził uchylenie się spadkobiercy od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku (art. 690 k.p.c.). Podkreślenia wymaga legitymacyjny charakter stwierdzenia nabycia spadku i zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia. Ma on charakter dowodu wyłącznego jedynie względem osoby trzeciej, która nie rości sobie praw do spadku i kwestionuje następstwo prawne danego podmiotu po określonym spadkodawcy (art. 1027 k.c.). Wskazuje się, że w stosunkach między spadkobiercami nie zachodzi potrzeba udowodnienia praw spadkowych stwierdzeniem nabycia spadku (por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 1969 r., III CRN 102/69, OSNCP 1970, nr 1, poz. 9).

Rozważenia wymaga, czy i jakie środki ochrony prawnej przysługują spadkobiercy rzeczywistemu (*nasciturusowi*) w wypadku rozporządzenia składnikiem spadku przez spadkobiercę rzekomego, dysponującego formalnie prawidłowym, ale materialnie wadliwym (tu: niewłaściwy spadkobierca, nieistniejąca postawa dziedziczenia testamentowego) postanowieniem sądu o stwierdzeniu nabycia spadku, niemniej należącego - co do zasady - do kręgu spadkobierców ustawowych, na rzecz osoby również należącej do tego kręgu przed urodzeniem się spadkobiercy rzeczywistego, skutkującego wsteczną zmianą porządku dziedziczenia. Spadkobiercy przysługuje wobec osoby, która włada spadkiem jako spadkobierca, ale nim nie jest, roszczenie windykacyjne oparte na art. 1029 k.c. Stosowanie tego przepisu nie jest jednak możliwe, jeżeli władający składnikiem spadku wywodzi swój tytuł prawny tylko z czynności prawnej a nie ze spadkobrania. W orzecznictwie przyjęto, że spadkobiercy nie przysługuje również, oparte na art. 59 k.c., roszczenie o uznanie za bezskuteczną umowy zbycia nieruchomości przez osobę, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, lecz spadkobiercą nie jest (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2005 r., II CK 438/04, Biuletyn SN 2005, nr 6, poz. 11, Wokanda 2005, nr 7-8, poz. 15). Pogląd ten uzasadniono stwierdzeniem, że kolizję między prawami rzeczywistego spadkobiercy a nabywcy w dobrej wierze rozstrzyga art. 1028 k.c., którego treść wskazuje na przyjęcie prymatu pewności obrotu przed względami aksjologicznymi, które przemawiałyby za ochroną spadkobiercy, a nie nabywcy pod tytułem darmym. Podkreślono, że w myśl powyższego przepisu czynność prawna rzekomego spadkobiercy wywołuje

również skutki rzeczowe, a roszczenie wydobywcze oparte na prawie własności nie przysługuje w stosunku do osoby, która rzeczą faktycznie włada i jest jej właścicielem. Judykatura dopuszcza roszczenie rzeczowego spadkobiercy przeciwko rzekomemu spadkobiercy o charakterze odszkodowawczym z tytułu deliktu (art. 415 k.c.) oraz o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia (art. 405 k.c.) - por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 1998 r., III CKN 578/97 (OSNC 1999, nr 3, poz. 49), z dnia 12 grudnia 2017 r., IV CSK 161/17 (nie publ.), Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym zagadnienie prawne nie podziela stanowiska części przedstawicieli piśmiennictwa, opowiadających się za możliwością przejścia na nabywcę, w wypadku skutecznego rozporządzenia o charakterze bezpłatnym, obowiązku wydania korzyści i odpowiednio kierowania przeciwko niemu roszczenia kondykcijnego na podstawie art. 407 k.c.

W sprawie, w której przedstawiono zagadnienie prawne, rzeczywisty spadkobierca wystąpił na podstawie art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2017 r., poz. 1007 ze zm.) z roszczeniem o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym przeciwko nabywcy, który bronił się zarzutem skutecznego nabycia prawa własności na podstawie art. 1028 k.c. Dla uwzględnienia powództwa niezbędne jest zarówno wykazanie, że podstawa istniejącego wpisu jest wadliwa jak i że dane prawo powodowi przysługuje. Art. 1028 k.c. stanowi jeden z nielicznych ustawowych wyjątków sanujących, w wypadku dokonania czynności prawnej rozporządzającej lub zobowiązująco - rozporządzającej, brak uprawnienia zbywcy do rozporządzenia cudzym prawem. Czynność taka nie może jednak dotyczyć zbycia spadku lub udziału w nim, tylko prawa wchodzącego w skład spadku. Przełamanie zasady *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet* następuje jedynie w okolicznościach usprawiedliwiających przekonanie nabywcy o przysługiwaniu zbywcy prawa będącego przedmiotem obrotu. Piśmiennictwo podkreśla, że celem tego rozwiązania jest ochrona obrotu prawnego, połączona z zasadą ochrony osoby trzeciej działającej w dobrej wierze i w zaufaniu do dokumentów urzędowych, takich jak odpisy orzeczeń sądowych lub wypisy zarejestrowanych aktów poświadczenia dziedziczenia. Wskazany przepis nie różnicuje rozporządzeń

odpłatnych ani dokonanych pod tytułem darmym. Rozważenia wymaga zakres podmiotowy art. 1028 k.c., w szczególności czy ma on zastosowanie również do czynności dokonanych pomiędzy osobami należącymi wprawdzie do kręgu spadkobierców ustawowych, ale będącymi spadkobiercami tymczasowymi, w tym rzekomymi. Wykładnia powinna uwzględniać, niezależnie od szczególnego charakteru powołanej normy, jej powiązanie z innymi konstrukcjami prawa spadkowego. Biorąc pod uwagę okoliczności przytoczone wyżej, to jest tymczasowy charakter porządku dziedziczenia, unicastwianego z mocą wsteczną w wypadku urodzenia się żywego dziecka poczętego w chwili otwarcia spadku, brak wyłączości legitymacyjnego charakteru stwierdzenia nabycia spadku i zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia w stosunkach pomiędzy spadkobiercami, uznać należy, że do podejmowanych przez nich czynności obrotu składnikami spadku nie ma zastosowania art. 1028 k.c. Domniemanie, że nabywca, który uzyskał stwierdzenie nabycia spadku lub akt poświadczenia dziedziczenia, jest spadkobiercą, nie jest w tym wypadku wystarczające, a nabywca, należący do kręgu spadkobierców ustawowych, nie może być uznany za osobę trzecią w rozumieniu tego przepisu. Za stanowiskiem tym przemawiają ważne racje natury aksjologicznej. Dopuszczenie skuteczności czynności dotyczących masy spadkowej podejmowanych w kręgu podmiotowym spadkobierców rzekomych lub tymczasowych, przy odpowiednim wykorzystaniu konstrukcji prawnych, może doprowadzić do nieakceptowalnych skutków, to jest pozbawienia *nasciturusa*, będącego spadkobiercą rzeczywistym, spadku wbrew oczywistym intencjom ustawodawcy. Ochrona prawa dziedziczenia, jako wartości konstytucyjnie chronionej (art. 21 ust. 1, art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP) musi mieć charakter rzeczywisty, a nie nominalny. Postulat pewności obrotu powinien zatem ustąpić racjom wyższego rzędu, wartościom preferowanym w społeczeństwie ze względów etycznych.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. orzekł jak w uchwale.

jw